

Ανακοίνωση στη συνάντηση «Πολιτισμός 2030: Είναι η Τέχνη Πρωτεύουσα;», της Πολιτιστικής Πρωτεύουσας της Ευρώπης «Ελευσίνα 2021», που έγινε στην Ελευσίνα στις 8-11 Νοεμβρίου 2018 [<https://culture2030.eu> & <https://eleusis2021.eu>]

Λαμπρόπουλος Χρήστος*	Εκπαιδευτικός
Βακαλοπούλου Μαριλένα**	Πολιτισμολόγος
Δανιήλ Μαρία**	Αρχιτέκτονας, Διδάκτορας ΕΜΠ
Φασουράκης Ηρακλής**	Χημικός Μηχανικός

* δημιουργός ιστολογίου

** ερευνητές, διαχειριστές ομάδας ΒΙ.Δ.Α.

ΒΙ.Δ.Α.¹ : μια προσπάθεια καταγραφής της ελληνικής βιομηχανικής κληρονομιάς

Περίληψη

Η Βιομηχανική Κληρονομιά (ΒΚ) στην Ελλάδα είναι υποτιμημένη, εξαιτίας της διαδεδομένης πεποίθησης ότι η Ελλάδα ποτέ δεν είχε αξιόλογη βιομηχανία. Όντως, δεν επετεύχθη το επίπεδο εκβιομηχάνισης των δυτικών κρατών αν και η πρόοδος της ελληνικής βιομηχανίας του 19^{ου} και των αρχών του 20^{ου} αι. ήταν συγκρίσιμη με την αντίστοιχη των ευρωπαϊκών κρατών της περιόδου. Πολλοί παράγοντες ανέκοψαν αυτήν την πρόοδο.

Εγκαταλελειμμένα και παραμελημένα, βιομηχανικά κατάλοιπα είναι διασκορπισμένα σε όλη την Ελλάδα, όμως η σημασία και η σπουδαιότητά τους, ο ρόλος τους στην οικονομική και κοινωνική ζωή του τόπου σβήνουν γρήγορα ακόμα και από τη συλλογική μας μνήμη.

Το Μάρτιο του 2015, ενθουσιώδεις εθελοντές ερευνητές της ελληνικής ΒΚ σύστησαν ομάδα στο Facebook (<https://www.facebook.com/groups/411494725690017>) για να προωθήσουν την επικοινωνία ανθρώπων με τα ίδια ενδιαφέροντα.

Τον Οκτώβριο του 2017, δημιούργησαν ιστολόγιο (<https://vida-omada.blogspot.com/>), τα **ΒΙομηχανικά Δελτία Απογραφής (ΒΙ.Δ.Α)**, για να: εντοπίσουν, συγκεντρώσουν, καταγράψουν και διασώσουν οποιαδήποτε διαθέσιμη πληροφορία σε οποιαδήποτε μορφή από οποιαδήποτε αξιόπιστη πηγή σε μια προσπάθεια ψηφιοποίησης, φιλοδοξώντας να αποτελέσουν κεντρικό πόλο στη διάσωση στοιχείων και μαρτυριών για την ελληνική βιομηχανική κληρονομιά.

Συντομογραφίες:

ΒΑ: Βιομηχανική Αρχαιολογία

ΒΚ: Βιομηχανική Κληρονομιά

Βι.Δ.Α: Βιομηχανικά Δελτία Απογραφής

ΕΒΚ: Ελληνική Βιομηχανική Κληρονομιά

¹ ΒΙ(ομηχανικά) Δ(ελτία) Α(πογραφής), από όπου και το όνομα της ομάδας: ΒΙΔΑ.

➤ Βιομηχανική Αρχαιολογία και Βιομηχανική Κληρονομιά

Η **Βιομηχανική Αρχαιολογία (ΒΑ)**² είναι η επιστήμη που ασχολείται με τη συστηματική μελέτη των βιομηχανικών υλικών στοιχείων και καταλοίπων του παρελθόντος. Αυτά τα στοιχεία συλλογικά αναφέρονται ως **Βιομηχανική Κληρονομιά (ΒΚ)**, συμπεριλαμβανομένων των κτιρίων, των μηχανημάτων, των τεχνουργημάτων, των χώρων, των υποδομών, των εγγράφων και κάθε άλλου αντικειμένου που σχετίζεται με την παραγωγή, τη δημιουργία, την εξαγωγή, τη μεταφορά ή την κατασκευή προϊόντων, όπως ορίζεται από τη Χάρτα του Nizhny Tagil για τη ΒΚ³. Το επιστημονικό πεδίο της ΒΑ ενσωματώνει δεδομένα από την αρχιτεκτονική, την κατασκευή, τη μηχανική, την τεχνολογία, τον πολεοδομικό σχεδιασμό, την ιστορική συντήρηση, την αρχαιολογία, τη μουσειολογία κλπ., προκειμένου να «αναδημιουργήσει» την ιστορία των παλαιών βιομηχανικών δραστηριοτήτων⁴.

Ο όρος **Βιομηχανική Αρχαιολογία** διαδόθηκε στα μέσα της δεκαετίας του 1950, όταν εμφανίστηκαν τα πρώτα σημάδια αποβιομηχάνισης⁵. Με την πάροδο του χρόνου, το αυξημένο ενδιαφέρον για τη **Βιομηχανική Κληρονομιά** είχε ως αποτέλεσμα τη δημιουργία πολλών ειδικών οργανισμών (TICCIH⁶, SIA⁷, AIA⁸, E-FAITH⁹, ERIH¹⁰) ή ώθησε και άλλους, ειδικευμένους στην κληρονομιά και τον πολιτισμό γενικότερα (UNESCO¹¹, ICOMOS¹², WHC¹³, Europa Nostra¹⁴), να εμπλακούν στη ΒΚ. Όλη αυτή η δραστηριοποίηση οδήγησε σε ραγδαία αύξηση της έρευνας, της τεκμηρίωσης, της αποκατάστασης και της επαναχρησιμοποίησης εγκαταστάσεων ΒΚ σε όλο τον κόσμο.

➤ Η Βιομηχανία στην Ελλάδα

Η **ΒΚ** στην Ελλάδα είναι υποτιμημένη και υποβαθμισμένη λόγω του ευρέως διαδεδομένου εθνικού μύθου ότι η Ελλάδα δεν είχε ποτέ καμία αξιόλογη βιομηχανική υποδομή. Όντως, η Ελλάδα δεν έφτασε στα υψηλά επίπεδα εκβιομηχάνισης που πέτυχαν οι δυτικές χώρες. Παρόλα αυτά, κατά τη διάρκεια του 19ου και των αρχών του 20ού αιώνα, η πρόοδος της ελληνικής βιομηχανίας ήταν συγκρίσιμη με τις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες της εποχής. Πολλοί παράγοντες συνέβαλαν αρχικά στην άμβλυση της ανάπτυξης αυτής και τελικά ανέκοψαν αυτήν την πρόοδο.

Εγκαταλελειμμένα και παραμελημένα, βιομηχανικά κατάλοιπα κάθε είδους και μεγέθους, όπως κτίρια, μηχανήματα, εταιρικά αρχεία κλπ., είναι διασκορπισμένα σε όλη την Ελλάδα, όμως η σημασία και η σπουδαιότητά τους, ο ρόλος τους στην οικονομική και κοινωνική ζωή του τόπου σβήνουν γρήγορα και χάνονται μαζί με τους φορείς των αναμνήσεών τους. Τα περισσότερα από αυτά αξίζουν να διασωθούν, τουλάχιστον στη συλλογική μας μνήμη.

➤ Η Ελληνική Βιομηχανική Κληρονομιά

Η στάση απέναντι στην **Ελληνική Βιομηχανική Κληρονομιά (ΕΒΚ)** άρχισε σιγά σιγά να αλλάζει από το 1980, με πρωτοβουλίες, μαθήματα κατάρτισης, συνέδρια, δημοσιεύσεις και αποκαταστάσεις εργοστασίων, αποθηκών, λιμένων και άλλων χώρων ΒΚ από το Υπουργείο Πολιτισμού, Πανεπιστήμια¹⁵, μουσεία¹⁶, δήμους¹⁷, ιδιωτικούς¹⁸ και δημόσιους φορείς¹⁹.

² https://en.wikipedia.org/wiki/Industrial_archaeology, βλ για αναφορές, σχετικά βιβλία, κατάλογο οργανισμών.

³ Ιούλιος, 2003: <http://ticcih.org/about/charter/>

⁴ Labadi, S. (2001).

⁵ Buchanan, A. (2005), Palmer, M. & Orange, H. (2016).

⁶ The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage: <http://ticcih.org/>

⁷ Society for Industrial Archeology: <http://www.sia-web.org/>

⁸ The Association for Industrial Archaeology: <https://industrial-archaeology.org>

⁹ European Federation of Associations of Industrial and Technical Heritage: <http://www.industrialheritage.eu/>

¹⁰ European Route of Industrial Heritage <https://www.erih.net/>

¹¹ United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization: <https://en.unesco.org/>

¹² International Council on Monuments and Sites: <https://www.icomos.org>

¹³ World Heritage Centre: <https://whc.unesco.org/>

¹⁴ Europa Nostra: <http://www.europanostra.org/>

¹⁵ <http://www.ltp.ntua.gr/home>

¹⁶ <http://www.piop.gr/el/diktuo-mouseiwn.aspx>

¹⁷ <http://www.technopolis-athens.com>

¹⁸ <https://heritagemanagement.org/>, <https://www.monumenta.org/>

¹⁹ <http://ticcih.gr/>

Σε μία από αυτές τις πρωτοβουλίες το Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών δημιούργησε μια σειρά εξειδικευμένων προγραμμάτων για πτυχιούχους πανεπιστημίων, ένα από τα οποία αφορούσε την **ΒΑ**²⁰. Μερικοί από τους αποφοίτους αυτού του προγράμματος, προσπαθώντας να καλύψουν την έλλειψη σχετικών πληροφοριών που υπάρχει στην Ελλάδα αναφορικά με τη ΒΑ, ξεκίνησαν μια διαδικτυακή προσπάθεια για την έρευνα της **ΕΒΚ**. Τον Μάρτιο του 2015, δημιούργησαν ομάδα στο Facebook (FB) (<https://www.facebook.com/groups/411494725690017>) για να επικοινωνήσουν, να συνδεθούν και να αναζητήσουν ομοϊδεάτες σε όλη τη χώρα. Μέχρι το 2016, έγινε φανερό ότι η ομάδα αυτή, όσο επιτυχημένη και να ήταν (με περισσότερα από 4800 μέλη το Νοέμβριο του 2018), δεν θα μπορούσε να λειτουργήσει ως μακροπρόθεσμος πληροφοριακός και αρχειακός κόμβος.

➤ **Η ομάδα Βι.Δ.Α.**

Έτσι, το 2016, μερικοί αφοσιωμένοι ενθουσιώδεις ερευνητές της ΕΒΚ συγκεντρώθηκαν σχηματίζοντας μια εθελοντική ομάδα, αναζητώντας έναν τρόπο να προωθήσουν τις προσπάθειές τους για την ενημέρωση του κοινού και την αρχειοθέτηση της ΕΒΚ. Η ομάδα συμφώνησε να εφαρμόσει τις ακόλουθες κατευθυντήριες γραμμές, δηλαδή:

1. Να χρησιμοποιήσει το διαδίκτυο για να διαδώσει στο ευρύ κοινό την αξία καταγραφής της ΕΒΚ.
2. Να δημιουργήσει μια τυποποιημένη φόρμα για να συλλέξει πληροφορίες για την ΕΒΚ.
3. Να προσφύγει στο ευρύ κοινό για συνεισφορά.
4. Να δημιουργήσει ένα ιστοχώρο στο διαδίκτυο για να συλλέξει, να αποθηκεύσει και να παρουσιάσει με διαδραστικό τρόπο τις συγκεντρωμένες πληροφορίες της ΕΒΚ που προέρχονται από τις συμπληρωμένες φόρμες.
5. Να διατηρήσει και να βελτιώσει τη σύνδεση με την προαναφερθείσα ομάδα στο FB.
6. Να διατηρήσει όλη τη διαδικασία όσο το δυνατόν πιο φιλική προς το χρήστη.
7. Να κρατήσει το έργο ελεύθερο και προσβάσιμο σε όλους.
8. Να χρησιμοποιήσει δωρεάν εργαλεία για να επιτύχει όλα τα παραπάνω.
9. Να διατηρήσει το μη κερδοσκοπικό, εθελοντικό χαρακτήρα του έργου.
10. Να αναζητήσει τεχνική βοήθεια.

➤ **Το blog της ομάδας Βι.Δ.Α.**

Ένας εξωτερικός εθελοντής ενεπλάκη στο έργο, ακολουθώντας τις προαναφερθείσες οδηγίες²¹, και, ως αποτέλεσμα, δημιουργήθηκε ένα blog (<https://vida-omada.blogspot.com/>) για να εντοπίσει, να συγκεντρώσει, να αποθηκεύσει και να καταγράψει όλες τις διαθέσιμες πληροφορίες σε κάθε πιθανή μορφή και από κάθε πιθανή έγκυρη πηγή, προκειμένου να βοηθήσει στην ψηφιοποίηση της ΕΒΚ. Η ομάδα και αντίστοιχα ο διαδικτυακός της τόπος ονομάστηκαν ΒΙ(ομηχανικά) Δ(ελτία) Α(πογραφής), «**Βι.Δ.Α.**»

Δόθηκε αρχικά προτεραιότητα στη συλλογή οποιωνδήποτε πιθανών σχετικών πληροφοριών από οποιοδήποτε ελληνικό βιομηχανικό χώρο, παρά στην αξιολόγηση της σημασίας των παρουσιαζόμενων χώρων. Η αξιολόγηση θα ακολουθήσει σε μεταγενέστερο χρόνο, όταν θα συγκεντρωθούν επαρκή δεδομένα, επιτρέποντας στην ομάδα να προχωρήσει σε συγκρίσεις και αξιολογήσεις.

Προκειμένου να διευκολυνθεί η διαδικασία συλλογής πληροφοριών και η εμπλοκή ανθρώπων με ποικίλη εξοικείωση με την τεχνολογία δημιουργήθηκε ένα δελτίο αρχειοθέτησης, έχοντας ως βασικό στόχο την ευκολία χρήσης του, παρουσιάστηκαν λεπτομερείς πληροφορίες και δημιουργήθηκαν 3 εκπαιδευτικά βίντεο για να καθοδηγήσουν τις καταγραφές.

Κάθε καταγραφή περιλαμβάνει:

²⁰ http://www.plato-academy.gr/en/web/guest/viomixaniki_arxaiologia

²¹ Τα επιλεγμένα δωρεάν ηλεκτρονικά εργαλεία που χρησιμοποιήθηκαν για να επιτευχθούν οι συμφωνημένες οδηγίες της ομάδας ήταν: το Facebook, το Blogger, οι Χάρτες Google και το YouTube.

1. Το συμπληρωμένο τυποποιημένο δελτίο καταγραφής με στοιχεία για την τοποθεσία, το είδος, την κατάσταση, τη χρήση του βιομηχανικού χώρου, τεκμηριωμένου με βιβλιογραφία και πιθανές μαρτυρίες.
2. Φωτογραφική (ή και πιθανόν κινηματογραφική) τεκμηρίωση και παρουσίαση.
3. Εντοπισμό του χώρου στο χάρτη με παροχή γεωγραφικών συντεταγμένων.
4. Προσθήκη κάθε βιομηχανικού χώρου σε ένα συνδυαστικό χάρτη της χώρας, με όλους τους αποδελτιωμένους βιομηχανικούς χώρους.

Από τον Οκτώβριο του 2017, που το blog ενεργοποιήθηκε στο διαδίκτυο έως τώρα (Νοέμβριος 2018) η πλατφόρμα κατάφερε να λάβει δελτία για 420 ελληνικές βιομηχανικές περιοχές, να εμπλέξει περισσότερους από 110 καταγραφείς, να ταξινομήσει τις πληροφορίες που συλλέχθηκαν με 586 ετικέτες/κατηγορίες, να δεχτεί 149 σχόλια-παρατηρήσεις για προσθήκες, να συλλέξει εκατοντάδες φωτογραφίες, να επαληθεύσει πληροφορίες, να συγκεντρώσει πρωτογενείς μαρτυρίες, να επικυρώσει πηγές και να διασώσει γνώση που πλησίαζε στο χείλος της εξαφάνισης.

Κατάφερε, επίσης, να προσελκύσει ένα διεθνές ακροατήριο που αριθμεί πάνω από 93.000 επισκέψεις (Νοέμβριος 2018). Ο διαδραστικός χάρτης του blog βοηθά τους επισκέπτες να περιηγηθούν στην περιοχή ενδιαφέροντός τους και η λεπτομερής κατηγοριοποίησή τους, τους βοηθάει να προχωρήσουν σε πολλές ενδιαφέρουσες συγκρίσεις, ανάλογα με το γενικό τους ενδιαφέρον ή την ειδική τους έρευνα.

Θέλουμε να υπογραμμίσουμε ότι αυτή η προσπάθεια δεν επιδοτείται ούτε χρηματοδοτείται με κανένα τρόπο, δεν έχει δημοσιοποιηθεί γενικευμένα και τη διαχειρίζεται μια πολύ μικρή ομάδα αφοσιωμένων εθελοντών.

Παρόλα αυτά, η Βι.Δ.Α είναι μια συνεχιζόμενη και μεγενθυνόμενη προσπάθεια, που στοχεύει να καταστεί κεντρικό σημείο στην προσπάθεια διάσωσης αρχείων, στοιχείων και μαρτυριών της ΕΒΚ και ελπίζει στη (και καλωσορίζει τη) συνεισφορά όλων.

➤ **Συμπέρασμα**

Η βιομηχανία, και άρα και η ΒΚ, διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση του σύγχρονου πολιτισμού, ως αναπόσπαστου μέρους της πολιτιστικής κληρονομιάς και πρωταρχικό στοιχείο για την αλλαγή και την ανάπτυξη της κοινωνίας. Ένα τεχνικό μνημείο θεωρείται σημαντικός φορέας πληροφοριών, καθώς ενσωματώνει πολιτισμικές και περιβαλλοντικές επιρροές. Μέσα από την κατανόηση της ΒΚ, διασφαλίζεται η ιστορική γνώση και η αντίληψη της σύγχρονης κοινωνικής πραγματικότητας. Ως εκ τούτου, στη ΒΚ, η προσέγγιση διάσωσης έχει αποκτήσει σημαντική δυναμική. Στο πλαίσιο αυτής της προσπάθειας έχει προταθεί η αποκατάσταση και επαναχρησιμοποίηση παλαιών βιομηχανικών συγκροτημάτων²². Η καταγραφή και τεκμηρίωση της ΒΚ είναι, επομένως, το πρώτο βήμα για τη διαφύλαξή της και μπορεί να καθορίσει τις κατευθυντήριες αρχές για την επαναχρησιμοποίηση ή επαναλειτουργία των κτιρίων και των χώρων που αυτά περιλαμβάνουν.

Σε αυτό, ακριβώς, ευελπιστεί να συμβάλλει η Βι.Δ.Α.

Βιβλιογραφία

- Buchanan, A. (2005) *Industrial Archaeology: Past, Present and Prospective*, *Industrial Archaeology Review*, 27:1, 19-21, DOI: 10.1179/030907205X44321
- Labadi, S. (2001). *Industrial Archaeology as Historical Archaeology and Cultural Anthropology*. από <http://pia-journal.co.uk/article/download/197/238>
- Palmer, M. & Orange, H. (2016) *The archaeology of industry; people and places*, *Post-Medieval Archaeology*, 50:1, 73-91, DOI: 10.1080/00794236.2016.1169812
- TICCIH (2003) Χάρτα του Nizhny Tagil για τη Βιομηχανική Κληρονομιά: <http://ticcih.org/about/charter/>

Πηγές

- <https://www.facebook.com/groups/411494725690017> → ομάδα ΒΑ στο Facebook
- <https://vida-omada.blogspot.com/> → ιστοχώρος της ομάδας Βι.Δ.Α.

²² Palmer, M. & Orange, H. (2016).